

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

غدیر در کلام اهل بیت علیهم السلام

غدیر از اساسی ترین برنامه های پیامبر خدا صلی الله علیه و آله برای دوام و عزت و شکوه اسلام و قرآن بود. او در بازگشت از حجة الوداع آخرین رسالت خویش را انجام داد. زیرا خدایش فرموده بود "یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک و ان لم تفعل فما بلغت رسالته..."

غدیر در کلام اهل بیت علیهم السلام

غدیر از اساسی ترین برنامه های پیامبر خدا صلی الله علیه و آله برای دوام و عزت و شکوه اسلام و قرآن بود. او در بازگشت از حجة الوداع آخرین رسالت خویش را انجام داد. زیرا خدایش فرموده بود:

"یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک و ان لم تفعل فما بلغت رسالته والله یعصمک من الناس ان الله لا یهدی القوم الکافرین". (مائده/67)

ای پیامبر، آنچه از سوی پروردگارت بر تو نازل شده ابلاغ کن و اگر نکنی پیامش را نرسانده ای؛ خداوند تو را از گزند مردم نگه می دارد. خداوند گروه کافران را هدایت نمی کند. ⁽¹⁾

در پی اجرای اوامر پروردگار و معرفی وصی و جانشین خود علی بن ابی طالب علیه السلام آیه اکمال دین :

«الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی و رضیت لکم الاسلام دینا»

امروز دین شما را کامل کردم و نعمت خود را بر شما تمام نمودم و اسلام را به عنوان آیین (جاودان) شما پذیرفتم نازل ⁽²⁾ و روز غدیر جشن ولایت و وصایت شد.

اهل بیت پیامبر و امامان بر حق شیعه، که نگاهبان اسلام حقیقی بودند و سعی داشتند آن را از خطرات دور سازند، از هر فرصتی بهره بردند تا غدیر را زنده بدارند و آن خاطره گرامی و به یاد ماندنی را مطرح کنند؛ زیرا در تابش آفتاب غدیراهداف والای پیامبر جامه عمل پوشید و برای فتنه‌انگیزی کج اندیشان فرصت باقی نماند.

نگاهی گذرا به سیره فاطمه و امیرمؤمنان علیه السلام و دیگر امامان راستین شیعه ما را با اهمیت واقعه غدیر و نقش عظیم و سرنوشت‌ساز آن هدایت و نیکیبختی بشر آشنا می‌سازد.

راویان، نویسندگان و مفسران اهل سنت و شیعه به واقعه غدیر و آیات نازل شده در آن توجه بسیار داشته‌اند. برخی از علمای شیعه مانند علامه طبرسی روایات^(۳) نزول آیه تبلیغ^(۴) در سرزمین غدیر را مشهور دانسته‌اند. از اهل سنت ابوالقاسم عبیدالله بن عبدالله حسکانی، از دانشمندان اهل سنت، نیز همین را مطرح می‌کند. او احادیث غدیر را در دوازده جزوه دسته بندی کرده، آن را «دعاء الهداة الى اداء حق الموالاتة» نامیده است.^(۵)

ابوالعباس احمد بن محمد بن سعید مشهور به ابن‌عقده - مورد اعتماد مذاهب چهارگانه اهل سنت - در این باره کتابی به نام «حدیث الولاية»^(۶) تدوین کرده است.

علامه امینی رحمته الله

علامه امینی نیز کتاب گرانسنگ «الغدیر» را، در یازده مجلد، به رشته نگارش درآورد. آنچه در مجموعه این آثار جلب توجه می‌کند موضعگیری آشکار ائمه اهل بیت علیهم السلام درباره این واقعه مهم است، موضعگیری‌هایی که از اهمیت غدیر و نقش آن در سعادت بشر پرده برمی‌دارد. در این مقاله به بررسی بخشی از این موضع‌گیریها می‌پردازیم:

فاطمه زهرا علیها السلام بر مزار حمزه سید الشهداء (احد)

روزی در احد بر مزار عموی پدرش «حمزه سیدالشهداء» ایستاده بود و عزاداری می‌کرد. محمود بن لبید فرصت را غنیمت شمرده، پس از عزاداری پرسید: ای دختر پیامبر خدا صلی الله علیه و آله آیا برای امامت و زعامت علی بن ابی‌طالب علیه السلام از سخنان پیامبر خدا صلی الله علیه و آله دلیلی به یاد داری؟

فاطمه فرمود:

و اعجابا انسیتم یوم غدیر خم؟... اشهد الله تعالی لقد سمعته یقول: علی خیر من اخلفه فیکم و هو الامام و الخلیفة بعدی و سبطای و تسعة من صلب الحسین، ائمة ابرار، لئن اتبعتموهم وجدتموهم هادین مهدیین و لئن خالفتموهم لیکون الاختلاف فیکم الی یوم القیامة.^(۷)

شفگتا! ایا حادثه عظیم غدیر خم را فراموش کرده‌اید؟... خدا را گواه می‌گیرم که خود شنیدم ان بزرگوار می‌فرمود:
علی بهترین کسی است که او را در میان شما جانشین خود قرار می‌دهم، علی علیه السلام امام و خلیفه بعد از من است.

دو فرزندم حسن و حسین علیهما السلام و نه نفر از فرزندان حسین علیه السلام پیشوایان و امامانی پاک و نیکاند. اگر از آنان اطاعت کنید، شما را هدایت خواهند کرد و اگر با آنها مخالفت ورزید، تا روز قیامت تفرقه و اختلاف در میانتان حاکم خواهد بود.

علی علیه السلام و استدلال به غدیر

الف) سلیم بن قیس هلالی می‌گوید: در زمان خلافت عثمان، در مسجد النبی صلی الله علیه و آله نشسته بودم؛ جمعی از مردم نیز در مسجد در حال گفتگو بودند. علی بن ابی‌طالب علیه السلام به پاخاست، سوابق خویش در خدمت به اسلام را برشمرد و همگی بر درستی گفتارش گواهی دادند حضرت درباره روز غدیر خم فرمود:

مردم درباره ولایت و وصایت از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله پرسیدند، در آن هنگام خداوند به پیامبرش فرمان داد تا خلیفه و جانشین بعد از خود را معرفی کند و توضیح دهد، همان‌طور که درباره نماز، روزه، زکات و حج جزئیات را بیان کرده است. آنگاه امام علیه السلام ادامه داد:

«فنصبتنی للناس علما بغدیر خم... فقال صلی الله علیه و آله: ایها الناس اتعلمون ان الله - عز و جل - مولای و انا مولی المؤمنین و انا اولی بهم من انفسهم قالوا بلی یا رسول الله. قال صلی الله علیه و آله: قم یا علی، فقمتم. فقال: من کنت مولاه فعلی مولاه، اللهم وال من والاه و عاد من عاداه».^(۸)

در غدیر خم پیامبر خدا صلی الله علیه و آله مرا چنین معرفی کرد: ای مردم، آیا می‌دانید که خداوند ولی و سرپرست من است و من ولی و سرپرست شما مؤمنان هستم؛ و من نسبت به جانهای شما از خودتان سزاوارترم؟ همگی پاسخ دادند: چنین است ای پیامبر خدا، سپس فرمود: علی به پاخیز. من برخاستم، آنگاه فرمود:

هر کس من ولی و سرپرست او هستم علی بن ابی‌طالب علیه السلام براو ولایت دارد؛ بار خدایا دوست بدار هر که علی را دوست دارد، و دشمن بدار هر که علی را دشمن می‌دارد...

ب) حدیث غدیر در معرکه صفین

علی علیه السلام در یکی از روزها در جمع سپاه خود، که گروهی از مهاجرین و انصار (۹) نیز در آن به چشم می خوردند از زبان پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فضایل خویش را برشمرد. آیات شریف

«انما ولیکم الله و رسوله والذین آمنوا الذین یقیمون الصلاة»^(۱۰)... و «لم یتخذوا من دون الله ولا رسوله ولا المؤمنین ولیجه»^(۱۱)

را تلاوت کرد و فرمود: مردم پرسیدند یا رسول الله، آیا ولایت اختصاص به بعضی از مؤمنان دارد یا برای عموم است؟ در آن هنگام خداوند فرمان داد تا پیامبرش ولایت را همانند نماز، روزه، زکات و حج توضیح دهد و تبیین کند. در آن وقت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله در غدیر خم مرا ولی امر مردم قرار داد و چنین خطبه خواند: ان الله ارسلنی برسالة... من کنت مولاه فعلی مولاه^(۱۲) ...

ج) خطبه غدیریه امیرمؤمنان علیه السلام در زمان حکومت

در دوره حاکمیت علی بن ابی طالب علیه السلام اتفاقاً روز عید غدیر با جمعه مصادف شد. مسلمانان حضور چشم گیری پیدا کردند و آن حضرت برای اقامه نماز جمعه و خواندن خطبه‌های آن در برابر مردم قرار گرفت. حسین بن علی علیه السلام می گوید:

پنج ساعت از روز گذشته بود [قبل از اذان ظهر]، که پدرم خطبه‌ها را آغاز کرد. او نخست به حمد و ثنای حضرت حق پرداخت، صفات ربوبی اش را برشمرد، حاکمیت مطلق را از آن وی دانست، نعمت‌هایش را مورد توجه قرار داد و بعد خطاب به مردم فرمود: خداوند تعالی امروز دو عید بسیار بزرگ [جمعه و غدیر] را برای شما در یک زمان قرار داده است؛ دو عیدی که هر یک فلسفه وجودی دیگری را تکامل می بخشد و به وسیله هر یک هدایت در دیگری اثر می بخشد.

سپس فرمود: توحید و ایمان به یگانگی خداوند پذیرفته نمی شود مگر با اعتراف به نبوت پیامبرش محمد صلی الله علیه و آله و دین و شریعت محمد صلی الله علیه و آله پذیرفته نمی شود مگر با قبول ولایت امر کسی که خدا فرمان ولایتش را داده است؛ و همه این امور سامان نمی پذیرد مگر بعد از توسل و تمسک به اهل ولایت.

علی (علیه السلام) سپس فرمود: خداوند در روز غدیر (۱۳) آنچه در باره منتخبین خود اراده کرد بر پیامبرش فرو فرستاد، به او فرمان داد تا ولایت و وصایت را ابلاغ کند و مجال را از کافران و منافقان بگیرد نگران گزند دشمنان نباشد .

روز غدیر قدر و منزلت بسیار دارد،

در آن روز گشایشهای الهی فرا رسیده و حجتش بر همه تمام شده است.

امروز روز روشنگری و اظهار عقیده از جایگاه بلند و روشن است،

امروز روز تکامل دین و روز وفای به عهد است.

غدیر روز شاهد (۱۴) [رسول الله ﷺ] و مشهود [علی بن ابی طالب (علیه السلام)] است،

روز در هم ریختن پیمانهای زیر پرده کفر و نفاق است،

روز آشکار شدن حقایق اصیل اسلام است،

روز ذلت و خواری شیطان است،

روز استدلال و برهان است،

روز جدا شدن صفوف کسانی است که آن را تکذیب می کردند

امروز بزرگترین روزی است که عده‌ای از شما از آن اعراض کردید،

روز هدایت و امتحان بندگان خداست،

روز آشکار شدن کینه‌های نهفته در دلها و سینه‌هاست،

روز عرضه نصوص [سخنان بدون ابهام پیامبر ﷺ] بر افراد مؤمن و دلباخته [اهل الخصوص] است،

غدیر روز شیت پیامبر ﷺ است،

روز ادريس و يوشع و شمعون و ...

منشور علوی ﷺ در عيد غدیر امیر مؤمنان ﷺ در قسمت آخر خطبه

فرمود:

رحمت خدا بر شما ای مسلمانان، بعد از برگشت از این اجتماع بزرگ امروز (غدیر) را عید بگیرید: (و با انجام امور ذیل آن را بزرگ بشمارید)

الف) نعمت را بر افراد خانواده و خویشاوندانتان گسترش دهید و نیکی و بخشش پیشه کنید. ^(۱۵)

ب) به برادران دینی خویش به قدر توان نیکی و بخشش کنید. (۱۶ و ۱۷ ج) خدای را در برابر نعمتهایی که به شما ارزانی داشته، شکرگزار باشید.

د) کنار یکدیگر جمع شوید تا خداوند اجتماع شما را فراگیر و گیراتر سازد.

ه) به یکدیگر نیکی کنید تا خداوند به شما الفت و مهربانی بیشتر عنایت کند.

و) نعمت‌های الهی را به یکدیگر تبریک و تهنیت گوید همان طور که خداوند [در این روز] با اعطای اجر و ثوابی بیش از دیگر اعیاد به شما تهنیت می‌گوید. بعد فرمود: کمک‌های مالی به دیگران در امروز (غدیر) به امواتان برکت می‌بخشد و بر عمرتان می‌افزاید: مهربانی به دیگران سبب رحمت و عنایات حق خواهد شد.

ز) با خوش‌رویی و شادمانی یکدیگر را در آغوش بگیرید.

ح) خداوند را بر توفیقات خویش سپاس گوید.

ط) از فقرا و ضعیفانی که چشم به کمک شما دارند دیدن کنید، به زیارتشان بروید و با آنان در خوراکشان همراه شوید.

بعد حضرت فرمود: یک درهم کمک به فقرا در روز عید غدیر با دویست هزار درهم برابر است، بلکه بیشتر خواهد بود.

ی) وقتی یکدیگر را ملاقات کردید مصافحه کنید، به هم تبریک بگویید و سلام کنید، که پیامبر خدا ﷺ به من چنین فرمان داد. (۱۸)

غدیر خم در خطبه امام مجتبیٰ (علیه السلام)

حسن بن علی (علیه السلام) در برابر طاغوت شام و مردم کوفه خطبه‌ای خوانده، مردم را به بالاترین نعمت از دست رفته، که حاکمیت اهل بیت (علیهم السلام) بود، توجه داد. شایستگی و لیاقت خویش و مشروعیت خلافتش را متذکر شد و داستان روز بیاد ماندنی غدیر را چنین بازگو کرد:

«وقد سمعت هذه الامة جدی ﷺ يقول: ما ولت امة امرها رجلا و فيهم من هو اعلم منه الا لم يزل يذهب امرهم سفلا حتى يرجعوا الى ما تركوه و سمعوه يقول لابي: انت مني بمنزلة هارون من موسى الا انه لا نبي بعدي. و قد راوه و سمعوه حين اخذ بيد ابي بغدير و قال لهم: من كنت مولاه فعلى مولاه اللهم وال من والاه و عاد من عاده ثم امرهم ان يبلغ الشاهد منهم الغائب ثم قال... (۱۹)»

مردم سخن جدم پیامبر ﷺ را به یاد دارند که می‌فرمود: هر گاه مردم کسی را به رهبری خویش برگزینند در حالی که لایق تر و آگاه تر از آن فرد وجود داشته باشد، برای خویش تیره بختی خریده‌اند مگر این که دوباره بدانچه رها کردند و به فراموشی سپردند بازگردند و آنچه را که از پیامبرشان درباره پدرم شنیده‌اند دنبال کنند، رسول خدا می‌فرمود: ای علی تو بعد از من مانند هارون پس از موسی هستی، او جانشین برادرش موسی بوده تو نیز جانشین و خلیفه منی؛ تنها تفاوت [میان آنها و ما] این است که بعد از من پیامبری و نبوت نخواهد بود. امام مجتبیٰ (علیه السلام) سپس فرمود: این مردم پیامبر خود را دیدند و سخنانش را در «غدیر خم» شنیدند. در آن روز جدم رسول خدا ﷺ دست پدرم (علیه السلام) را گرفت و در برابر آنان گفت: هر کس من مولا و سرپرست او هستم علی مولای او خواهد بود؛ خدایا، دوست بدار هر کس او را دوست دارد و دشمن بدار هر کس او را دشمن دارد... سپس جدم پیامبر ﷺ دستور اکید داد که، حاضران مطالب غدیر را به غایبان برسانند.

یک سال قبل از مرگ معاویه، امام حسین علیه السلام به زیارت بیت الله الحرام در مراسم پر شکوه، حج مشرف شد عبدالله بن عباس و عبدالله بن جعفر او را همراهی نمودند. آن سال عده زیادی از زنان و مردان بنی هاشم حضور داشتند. امام حسین علیه السلام در ایام تشریق آنان را در سرزمین منا جمع نمود در آن اجتماع عظیم بیش از هفتصد نفر از مردان تابعین و دویست نفر از صحابه پیامبر خدا صلی الله علیه و آله گرداگرد وجودش زیر خیمه حلقه زدند و منتظر سخنان امام خویش بودند، حضرت بپا خاست و پس از حمد و ثنای الهی فرمود:

شما شاهد و ناظر تجاوزات معاویه جنایتکار نسبت به ما و شیعیان هستید و از آنها اطلاع دارید، سخنان مرا گوش کنید و بنویسید [تا برای آیندگان بماند] و به دیگر شهرها و قبائل و افراد مؤمن و مورد اعتماد خود برسانید و آنان را دعوت به اداء حق ما (اهل بیت) کنید ترس آن دارم که وقتش بگذرد و حقوق ما مغلوب ستمگر گردد، گر چه خداوند بالاترین پشتیبان است. سپس فرمود: شما را به خدا سوگند: بیاد نمی آورید که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله روز غدیر خم پدرم علی علیه السلام را وصی و امام بعد از خود قرار داد و حدیث ولایت را بر شما خواند و فرمود همگی باید این پیام را به دیگران برسانید پاسخ دادند: چرا ما بیاد داریم. (۲۰)

امام محمد باقر علیه السلام و غدیر

فضیل بن یسار، بکیر بن اعین، محمد بن مسلم، برید بن معاویه و ابوالجارود همگی در محضر امام باقر علیه السلام بودند حضرت در باره ولایت علی بن ابی طالب علیه السلام و روز غدیر فرمودند:

خداوند پیامبرش را مامور به ولایت علی علیه السلام کرد و این آیه شریفه را نازل کرد:

«أما وليكم الله و رسوله و الذين آمنوا الذين يقيمون الصلاة و يؤتون الزكاة»^(۳۱)

با نزول آیه فوق ولایت اولی الامر واجب گردید و لکن عده ای نفهمیدند اولی الامر چه کسانی هستند؟ خداوند به محمد - صلی الله علیه و آله - دستور داد تا آن را توضیح دهد و همانند نماز و زکات و روزه و حج مصادیق خارجی آن را روشن سازد. در آن هنگام اضطراب او را فرا گرفت و ترسید عده ای به واسطه آن از آیین اسلام برگردند و او را تکذیب کنند او به خدا پناه برد در آن هنگام آیه تبلیغ یا ایها الرسول بلغ^(۳۲) ... نازل گشت پیامبر خدا صلی الله علیه و آله امر حق را

اجرا نمود و در غدیر خم ایستاد و فرمان اجتماع مردم و زوار بیت الله الحرام را داد و در آنجا علی بن ابی طالب (علیه السلام) را ولی بعد از خود معرفی کرد و دستور داد آنانی که در آنجا (غدیر خم) بودند پیام خداوند (ولایت علی (علیه السلام)) را به دیگر افراد برسانند.

امام صادق (علیه السلام) در مسجد غدیر

حسان جمال می گوید: همراه امام صادق (علیه السلام) از مدینه به مکه مسافرت کردم. در نزدیکی میقات جحفه، چون به «مسجد غدیر» رسیدیم امام - علیه السلام - به جانب چپ مسجد نگریست و فرمود: این مکانی است که پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) ، در روز غدیر، علی را جانشین خود معرفی کرد و فرمود: من کنت مولاه فعلی، مولاه. آنگاه امام (علیه السلام) به جانب دیگر نگاه کرد، جایگاه خیمه های دیگران را نشان داد و فرمود: سالم غلام ابو خذیفه و ابو عبیده جراح نیز در آنجا بود؛ گروهی از مردم چون علی (علیه السلام) را بر روی دست پیامبر دیدند با حسادت به وی نگریستند و به یکدیگر می گفتند: به دو چشم او [پیامبر] نگاه کنید، چگونه همانند دیوانه به اطراف خویش می نگرد و قرار ندارد. در این هنگام جبرئیل نازل شد (۲۳) و این آیات را بر پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) قرائت کرد:

«و ان یکاد الذین کفروا لیزلقونک بابصارهم لما سمعوا الذکر و یقولون انه لمجنون و ما هو الا ذکر للعالمین» (۲۴).

آنان که کافر شدند، چون قرآن را شنیدند چیزی نمانده بود که تو را چشم بززند؛ آنها می گفتند: او واقعا دیوانه است، در حالی که قرآن جز بیداری و آگاهی برای جهانیان نیست. (۲۵).

امام کاظم (علیه السلام) و مسجد غدیر

عبدالرحمان بن حجاج گفت: خدمت موسی بن جعفر (علیه السلام) رسیدم. در حالی که قصد سفر داشتم، از آن حضرت در باره مسجد غدیر خم پرسیدم.

امام - علیه السلام - فرمود: در آن مسجد نماز بخوانید که فضیلت و ثواب بسیار دارد، پدرم [به هر که عازم آن دیار بود] فرمان می داد تا در مسجد غدیر نماز بگزارد. (۲۶)

امام رضا (علیه السلام) و غدیر

احمد بن محمد بن ابی نصر بزنطی می گوید: در منزل امام هشتم علی بن موسی الرضا علیه السلام نشسته بودم، جمع بسیاری نیز در منزل حضرت گرد آمده بودند که گفتگو درباره روز غدیر آغاز شد؛ بعضی از افراد وجود روز غدیر را در صدر اسلام منکر شدند و بعضی آن را از شعائر اسلامی می دانستند. در این هنگام، علی بن موسی الرضا علیه السلام فرمود: پدرم از جدم «جعفر بن محمد» چنین نقل می کرد:

آسمانیان روز غدیر را بهتر از زمینیان می شناسند، خداوند در بهشت برین ساختمان بزرگی را به خود اختصاص داده است؛ این ساختمان از آجرهای نقره و طلا ساخته شده، در آن صد هزار گنبد از یاقوت سرخ و صد هزار گنبد از یاقوت سبز وجود دارد، خاک و گل های به کار گرفته شده در این قصر از مشک و عنبر است، در آن چهار جوی (یا رودخانه) به چشم می خورد که در هر یک از آنها خمر و آب زلال و شیر و عسل جریان دارد؛ در اطراف این جویبارها درختان انبوهی از میوه های مختلف روییده، بر روی آنها پرندگانی پرواز می کنند که بدنشان از لؤلؤ و پرهایشان از یاقوت است؛ آنها با پرواز خویش صداهای دلنوازی ایجاد می کنند.

روز غدیر در این قصر بزرگ باز می شود؛ فرشتگان و اهل آسمانها تسبیح گویند به قصر داخل می شوند؛ آن پرندگان به پرواز درآمده در جویبارها خود را مرطوب می سازند و سپس به آن مشک و عنبر آغشته کرده، و عطرش را در فضای ملکوتی قصر منتشر می سازند؛ فرشتگان الهی به نام فاطمه زهرا علیها السلام به یکدیگر هدیه می دهند؛ چون پایان روز غدیر فرا می رسد، به فرشتگان گفته می شود به جایگاههای خویش برگردید شما تا سال آینده، مثل چنین روزی، از اشتباه و لغزش در امان هستید و بدانید همه این موهبت ها به خاطر عظمت پیامبر ما محمد و وصی او علی بن ابی طالب علیه السلام است.

ب) برکات عید غدیر

سپس علی بن موسی الرضا علیه السلام رو به احمد بن محمد بن ابی نصر کرد و فرمود:

ای فرزند ابونصر، هر جا که بودی روز غدیر سمت مرقد امیرمؤمنان علیه السلام بشتاب که:

۱- خداوند گناهان شصت ساله هر مؤمن زیارت کننده او را می‌امرزد.

۲- خداوند، به برکت روز غدیر دو برابر گروهی که در ماه رمضان، شب قدر و شب عید فطر آزاد می‌کند، از آتش جهنم می‌رهاند.

۳- پروردگار یک درهم انفاق به مستحق را هزار برابر پاداش خواهد داد.

سپس فرمود: روز غدیر به برادران دینی خود برتری و فضیلت ده و مردان و زنان با ایمان را خوشحال و مسرور نما.
(۲۷)

پی‌نوشتها:

۱- برابر نقل اسباب النزول واحدی نیشابوری، ص ۱۳۵ و تفسیر کبیر فخر رازی، ج ۱۲، ص ۴۹ - ۵۰؛ شان نزول آیه، غدیر خم و معرفی علی بن ابی‌طالب علیه السلام بوده است.

۲- درالمنثور، سیوطی، ج ۲، ص ۲۵۶ / تاریخ بغداد، خطیب نیشابوری، ج ۶، ص ۲۹۰.

۳- مجمع‌البیان، علامه طبرسی، ج ۳، ص ۲۲۳.

۴- مائده، ۶۷.

۵- شواهد التنزیل، حاکم حسکانی، ج ۱، ص ۲۵۲.

۶- الطرائف، سید بن طاووس، ج ۱، ص ۱۴۰.

۷- بحارالانوار، ج ۳۶، ص ۳۵۳ - ۳۵۴ / اسمی المناقب، علامه شمس‌الدین ابن جزری، ص ۳۲ / نهج‌الحیاه، ص ۳۸.

۸- احتجاج طبرسی، ج ۱، ص ۲۱۳ - ۲۱۴.

۹- ابوهیثم بن تیهان، خالد بن زید، ابویوب انصاری، عمار بن یاسر و ... مجموعاً هفتاد نفر از مهاجرین و انصار بدری حضور داشتند.

۱۰- مائده، ۵۵.

۱۱- توبه، ۱۶.

۱۲- بحارالانوار، ج ۳۳، صص ۱۴۷- ۱۴۶.

۱۳- از روز غدیر خم در روایت تعبیر به «یوم الدوح» شده است که این واژه هم در روایات و هم در اشعار به کار گرفته شده است. (بحارالانوار، ج ۹۴، ص ۱۱۵).

۱۴ و ۱۵ - تفسیر شاهد و مشهود را می توان در موارد ذیل یافت: اصول کافی، ج ۱، ص ۴۲۵، ح ۶۹/ بحارالانوار، ج ۳۵، ص ۳۸۶، ح ۱/ ج ۳۶، ص ۱۱۴، ح ۶۱.

۱۶ و ۱۷ - در ترجمه عبارات تلفیق شده است.

۱۸- بحارالانوار، ج ۹۵، ص ۱۱۸ - ۱۱۲، ح ۸، مقداری از خطبه امیرالمؤمنین علیه السلام توسط امام حسین علیه السلام نقل شده و ما آن را ترجمه و تلخیص نمودیم.

۱۹- ینابیع الموده، قندوزی حنفی، ج ۳، ص ۱۵۳/ بحارالانوار، ج ۱۰، ح ۵، صص ۱۴۴ - ۱۳۸.

۱۹- موسوعه کلمات الامام الحسین علیه السلام، ص ۲۷۰/ الغدیر، ج ۱، ص ۱۹۸، ح ۹، چاپ چهارم.

۲۱- مائده، ۵۵.

۲۲- مائده، ۶۷.

۲۳- فاصله مسجد غدیر با میقات جحفه سه میل (تقریباً ۵۷۶۰ متر) می باشد. (معجم معالم الحجاز، ج ۲، ص ۱۲۴).

۲۴- قلم، ۵۲ - ۵۱.

۲۵- فروع کافی، ج ۴، ص ۵۶۶ / نورالثقلین، ج ۵، ص ۳۹۹. روایات دیگری نیز در شان این ایه وارد شده است که همین مضمون را نشان می‌دهد.

۲۶- وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۵۴۹، ح ۲، ب ۶۱ / فروع کافی، ج ۴، ص ۵۶۶، ح ۱ / تهذیب الاحکام، ج ۶، ص ۱۸، ح ۲۱، ب ۱۶ / من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۵۵۹، ح ۳۱۴۳.

۲۷- تهذیب الاحکام، ج ۶، ص ۲۴، ح ۹، باب ۱۹ / بحار الانوار، ج ۹۴، ص ۹

منبع: سایت تخصصی منبرها

دفتر مطالعات، پژوهش‌ها و ارتباطات حوزوی

مرکز رسیدگی به امور مساجد